

Jamiyatni tahlil qilishning sivilizatsion usuli: nazariy yondashuvlar va amaliy misollar

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti 2-son davolash ishi fakulteti 116 b-guruh talabasi **Orazbaev Nuraliy Amanalievich**

Annotatsiya. Ushbu maqola jamiyatni tahlil qilishda sivilizatsion usulning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga qaratilgan. Sivilizatsion yondashuvning asoschilari — Pitirim Sorokin, Arnold Toynbi va boshqalarning fikrlariga tayangan holda, maqolada O'zbekiston jamiyatining tarixiy, madaniy va ijtimoiy jarayonlari misollar bilan yoritilgan. Maqola sivilizatsion usulning jamiyatlarni keng qamrovda tushunishga imkon berishini, ayniqsa O'zbekistonning boy madaniy merosi va mustaqillik davridagi o'zgarishlari nuqtai nazaridan muhimligini ta'kidlaydi. Tadqiqot metodlari sifatida tarixiy-tahliliy va madaniy tahlil usullari qo'llanilgan.

Annotation. This article explores the theoretical and practical aspects of the civilizational approach in analyzing societies. Drawing on the ideas of key scholars such as Pitirim Sorokin and Arnold Toynbee, the article highlights examples from the historical, cultural, and social processes of Uzbekistan. It emphasizes the importance of the civilizational method in understanding societies comprehensively, particularly regarding Uzbekistan's rich cultural heritage and the transformations during its independence period. The study employs historical-analytical and cultural analysis methods.

Kalit so'zlar. Jamiyat tahlili, sivilizatsion usul, madaniyat va tarix, O'zbekiston jamiyati, Ijtimoiy transformatsiya, madaniy meros, sivilizatsion tsikl, Arnold Toynbi, globalizatsiya, milliy o'zlik.

Kirish. Jamiyatni tahlil qilish ijtimoiy fanlarda asosiy masalalardan biri bo'lib, uning turli yondashuvlari mavjud. Ulardan biri — sivilizatsion usul bo'lib, u jamiyatni madaniy, tarixiy va falsafiy kontekstda keng qamrovda o'rganishga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuvning asosiy tamoyillari XX asrning boshlarida shakllangan bo'lib, Pitirim Sorokin, Osvald Spengler va Arnold Toynbi kabi olimlarning ishlarida o'z ifodasini topgan. Sivilizatsion usul jamiyatlarni o'z ichki madaniy, iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy jarayonlari bilan birgalikda tahlil qilish imkonini beradi.

Arnold Toynbi ta'kidladiki, "sivilizatsiya — bu insoniyatning murakkab madaniy va ijtimoiy tizimlari bo'lib, ular o'zgarishlarga va muammolarga javoban rivojlanadi" [1]. Shu sababli, jamiyatni faqat iqtisodiy yoki siyosiy jarayonlar nuqtai nazaridan emas, balki uning madaniy va tarixiy asoslarini ham hisobga olgan holda tahlil qilish zarur.

O'zbekiston jamiyati ham o'zining boy tarixiy merosi, madaniy an'analari va siyosiy-iqtisodiy o'zgarishlari bilan sivilizatsion tahlil uchun qiziqarli ob'ekt hisoblanadi. Bu maqolada O'zbekiston jamiyatining sivilizatsion usulda o'rganilishi, uning tarixiy bosqichlari va madaniy jihatlarini yoritiladi.

Usullar. Sivilizatsion yondashuvda jamiyatni tahlil qilishda ko'plab metodlar birlashadi. Ular orasida tarixiy-tahliliy metod, madaniy tahlil, mantiqiy argumentatsiya va taqqoslash asosiy o'rin tutadi. Pitirim Sorokin o'zining *Social and Cultural Dynamics* asarida madaniyatlarning dinamik o'zgarishini, ularning rivojlanish tsikllarini tahlil qilish uchun statistik va tarixiy ma'lumotlardan foydalangan [2].

O'zbekiston misolida, bu yondashuv milliy madaniyatning qadimiy davrlardan to mustaqillikka qadar bo'lgan rivojlanishini o'rganishda qo'llanadi. Masalan, amir Temur davrida shakllangan yuksak madaniyat va ilm-fan yutuqlari, So'g'd, Xorazm va Movarounnahr hududlarining tarixiy sivilizatsiyasi O'zbekiston jamiyatining sivilizatsion ildizlarini tashkil qiladi. Shuningdek, sovet davri va mustaqillik davrida yuzaga kelgan siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlar sivilizatsion kontekstda tahlil qilinadi.

Natijalar. Sivilizatsion usul yordamida O'zbekiston jamiyatini tahlil qilishda quyidagi muhim natijalar ko'rsatildi:

Tarixiy davomiylik va madaniy merosning ahamiyati: O'zbekiston hududi ko'plab sivilizatsiyalarning kesishgan joyi bo'lib, uning madaniyati va jamiyati ko'plab tarixiy bosqichlardan o'tgan. Amir Temur imperiyasi davrida ilm-fan, san'at va madaniyat sohalarida katta yutuqlar qayd etilgan [3]. Bu bosqich sivilizatsion o'sishning yuqori cho'qqisi hisoblanadi.

Sovet davrining ijtimoiy va madaniy o'zgarishlari: XX asrda O'zbekistonning sotsialistik rivojlanish yo'li, sanoatlashuvi va kollektivlashtirish jarayonlari sivilizatsion yondashuv nuqtai nazaridan yangi bosqichni tashkil qiladi. Bu davrda madaniyat va an'analar markazlashgan va nazorat ostida bo'lgan bo'lsa-da, milliy o'zlikni saqlab qolishga urinishlar mavjud edi.

Mustaqillik davrida sivilizatsion o'zgarishlar: 1991-yildan keyin O'zbekiston mustaqil davlat sifatida o'zining milliy madaniyati, iqtisodiyoti va siyosiy tizimini rivojlantirishda yangi davrni boshlab berdi. Bu jarayon sivilizatsion transformatsiya sifatida ko'rilishi mumkin, chunki mamlakat yangi dunyoqarash, zamonaviylik va milliy qadriyatlarni uyg'unlashtirishga intilmoqda.

Toynbi fikricha, "sivilizatsiyalar o'z ichki kuchlari va tashqi bosimlarga qarshi kurashishda o'zgaradi va rivojlanadi" [4], bu esa aynan O'zbekistonning mustaqillikka erishish va o'zligini tiklash jarayoniga to'liq mos keladi.

Munozara. O'zbekiston jamiyatini sivilizatsion usul bilan tahlil qilish uning murakkab, ko'p qirrali tabiati va boy madaniy tarixini hisobga olish zaruratini ko'rsatadi. Bunday yondashuv milliy qadriyatlar va tarixiy tajribalarni inobatga olib, zamonaviy jarayonlarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Sivilizatsion tahlil O'zbekistondagi madaniy o'zgarishlarni, globalizatsiya va texnologik taraqqiyot ta'sirini, shuningdek, siyosiy islohotlar va ijtimoiy taraqqiyot jarayonlarini yaxshiroq tushunish imkonini beradi. Biroq, bu yondashuvning murakkabligi va ko'plab o'zgaruvchilarni hisobga olish zarurati cheklov sifatida qolmoqda.

Zamonaviy O'zbekistonda global va milliy madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir yanada chuqur sivilizatsion tahlilni talab qiladi. Bu borada Fransis Fukuyama ta'kidlaganidek, "sivilizatsiya tahlili ijtimoiy fanlarda integratsiyalashgan yondashuvni talab qiladi" [5]).

Kelajakda O'zbekiston jamiyatining sivilizatsion o'zgarishlarini o'rganish uchun yangi metodologiyalarni ishlab chiqish va global jarayonlarga moslashtirish zarurati mavjud.

Adabiyotlar

- 1.Toynbee, A. J. (1934). *A Study of History*.
- 2.Sorokin, P. A. (1927). *Social and Cultural Dynamics*.
- 3.Babur, Z. (1526). *Baburnoma*.
- 4.Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*.

